

vije, Kosovo i Metohiju zauzeli su i podijelili njemački, talijanski i bugarski okupatori. Svaki okupator formirao je svoju upravu i svoje kvasilinske jedinice, a te bijahu brojne i šarolike. To je negativno utjecalo na širenje narodno-oslobodilačke borbe u ovom dijelu Jugoslavije i imalo odraza na slabu zaštitu nealbanskog stanovništva. Židovi koji su se našli u talijanskoj okupacijskoj zoni, uhvaćeni su i odvedeni u logore Berat, Lakošnik i Elbasan u Albaniji. Poslije kapitulacije Italije, raspušteni su u Albaniji svi talijanski koncentracijski logori. Jedan dio Židova pridružio se albanskim partizanima, dok je drugi potražio utočište u albanskim selima. Ponovnim dolaskom Nijemaca na Kosovo i Metohiju počinje proganjanje Židova koji su odvedeni na »Sajmište«, logor u Zemunu, a potom u logor Bergen Belzen u Njemačkoj.

U nastavku teksta govori se o uključivanju Židova u narodnooslobodilački pokret i o njihovoj organizaciji u pozadinskim odredima, s posebnim osvrtom na stradanje Kosovsko mitrovačkih Židova 1941. i 1942. U tadašnjoj Kosovsko Mitrovici napredne ideje širile su se brže zahvaljujući radničkoj klasi Trepče. Uoči 1941. u Kosovskoj Mitrovici živjele su 32 židovske obitelji sa 136 članova. Zbog poslova kojima su se bavili, Židovi su u Kosovskoj Mitrovici dobro govorili i srpski i turski i albanski. Za razliku od drugih gradova u kojima su bili nastanjeni u svojim mahalama, ovdje su stanovali u raznim dijelovima grada. Taj je podatak posebno zanimljiv, ali, nažalost, Ivanov ga ne objašnjava. Opisujući sudbinu kosovskomitrovačkih Židova, Ivanov navodi mnoga imena pripadnika Kosovskog komiteta, folksdojčera i ljotičevaca koji su nad Židovima provodili represivne mjere, a potom ih hapsili i odvodili u Kosovskomitrovački zatvor iz kojeg se nijedan nije vratio. Od preostalih Židova u Kosovskoj Mitrovici 47 ih je preživjelo rat, i odselilo se u Izrael, gdje i danas žive. Na cijelom Kosovu iz Izraela se vratio samo jedan Židov koji je danas jedini preživjeli svjedok mnogih mučenja čije je svjedočenje Ivanov zabilježio. Knjiga završava iznošenjem pojedinačnih sudbina.

Nedostatak je knjige što su mnogi aspekti samo dotaknuti, a i popratna

dokumentacija ne odgovara uvijek temi. Sudeći po rječniku na kraju knjige, fotografijama i pojednostavljenom načinu iznošenja povijesnih činjenica, knjiga je namijenjena širem krugu čitatelja, ali će se i oni ipak u njoj teško snaći jer su podaci nesistematični i neprecizni. Obuhvat teme seže od četiri tisuće godina unazad (što je za ovaj tip knjige sasvim nepotrebno) do današnjih dana, pa se autor gubi u pojedinostima i nepotrebnom ponavljanju.

Međutim, ono što treba istaći o knjizi jest trud autora da prikupi podatke i popiše iskaze svjedoka. Takvi su iskazi dragocjeni, posebno kad se radi o židovskoj problematici, jer nerijetko predstavljaju jedini izvor informacija, te tako svjedoče o vremenu kad su i arhive bile uništene.

Jelena Zlatković-Winter

Stjepan Krpan

OD KARAŠA DO BIFERNA

Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji

Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988, 327 strana, ilustr.

Profesor Stjepan Krpan, inače gefmanist, a danas umirovljenik u Zagrebu zamalo već pol stoljeća sreće se na svojim privatnim putovanjima i lutanjima s pripadnicima hrvatskih manjina u susjednim zemljama i Čehoslovačkoj, u njihovim selima, u njihovim domovima. Marljivo sakupljajući kazivanja, fotografije i dokumentaciju svake vrste, autor je slagao mozaik dojmova i svjedočanstava o našim sunarodnjacima što su se stjecajem okolnosti našli rasuti izvan stare domovine. Ni njegova ranija djela nemaju narav isključivo znanstvenih, proisteklih iz znanstvenog pristupa, ali su to značajnija za svako izučavanje specifične manjinske problematike, a još više za onu budućnost kada će biti teško »uživiti« izučavati stanovnike i manjinska sela što će živjeti još tek u vrijednim radovima ove vrste. Za-

pisu iz ove knjige plod su putovanja između 1974. i 1987. te uvida u važniju publicističku i znanstvenu literaturu o datoj problematici. Ako ovom opsežnom radu ne pristupimo kao djelu sa strogo znanstvenim aspiracijama već ga promatramo onako kako treba, kao vrijednu građu desetljećima sakupljanu i slaganu, tada će nas ukupan rad profesora Stjepana Krpana oduševiti zbog preciznosti i selektivnosti u bilježenju, zbog ustrajnosti u sakupljanju građe i oslikavanju jednog svijeta koji nestaje ili se bar u ova naša vremena bitno mijenja. Upravo zato ovi zapisi i nisu znanstveni rad iako ga mogu upotpuniti i obogatiti.

Već na samu početku, u Predgovoru, autor nam pruža svoju procjenu brojnosti pripadnika hrvatske manjine u Rumunjskoj (8.000), Mađarskoj (90.000), Čehoslovačkoj (4.000), Austriji (45.000) i Italiji (3.000). Kako precizni podaci i ne postoje, ovu procjenu s kojom se uglavnom slaže većina znalaca, pa i same manjine, možemo prihvatiti kao uglavnom dovoljno blisku stvarnom stanju. Istina, možda bi neke brojke iz opreza trebalo unekoliko umanjiti, što se posebno odnosi na broj Hrvata u Gradišću. To stoga jer više treba uzvažavati sve očitiji razorni utjecaj radnih migracija, dnevnih i tjednih, industrijalizacije i urbanizacije na prije vrlo postojanu ruralnu strukturu njihove zajednice. Tek bi ozbiljnija istraživanja trebala da pruže preciznije odgovore o brojnosti te manjine, ali i hrvatskih manjinskih grupa u ostalim navedenim državama u kojima su ovi, uz spomenute, podložni još pogubnijim utjecajima i pritiscima više-manje otvorene asimilacije i grubih nasilja vlasti nad bićem manjine, kao primjerice u Rumunjskoj, gdje je taj pritisak ravan etnocidu.

Od ukupno 73 dokumentarna zapisa o hrvatskim selima u ovih pet država, 27 ih je već objavljeno u izdanjima Matice iseljenika Hrvatske, u mjesečniku »Matica« i godišnjaku »Iseljenički kalendar« u razdoblju od 1978. do 1982., u nešto manjem opsegu nego što su u knjizi objavljeni. Autor je konzultiranjem literature i dostupne građe nastojao dati što cjelovitiju sliku sadašnjosti i donekle prošlosti pripadnika hrvatskih manjinskih skupina, posebno uvjeta za održavanje njihovih tradicije i jezika kao stupa opstanka manjine. Prilozi obiluju

podacima dobivenim na samom mjestu, pregledom raznovrsne građe i literature ili jednostavno promatranjem. Upravo promatranje i bilježenje in situ možemo smatrati najvećom vrijednosti za svakog ozbiljnijeg istraživača u budućnosti. A tada možda neke od opisanih situacija nećemo moći sresti više nigdje osim u ovakvim radovima. Najveći dio iznijete građe gotovo je nemoguće provjeravati, ali se upravo zato autor pobrinuo da na obilascima snimi što više, te tako dađe podlogu vjerodostojnosti svojih viđenja. Prilozi su složeni u cjeline po državnoj pripadnosti. Svaki odjeljak popraćen je i nizom fotografija te kraćim popisom najvažnije relevantne literature, kako novije, tako posebno i one starije. Ima tu putopisa, publicistike, ali i znanstvenih rasprava. Autor nam za bolje snalaženje pruža karte dotičnih područja s ucrtanim selima u kojima žive naši sunarodnjaci. U svakom slučaju, ova zbirka lijepih putopisa pruža nam izvanredan uvid u sadašnji trenutak hrvatskih narodnih manjina u susjednim zemljama i Čehoslovačkoj, a dojam je nadopunjen korištenjem ostale građe, literature te fotografskom slikom i geografskom kartom.

Tihomir Dumančić

НАРОДЫ МИРА:

историко-этнографический справочник

(Гл. ред. Ю. В. Бромлей)

Москва: Советская энциклопедия, 1988. 624. с.

Kraj XX stoljeća negdje je u svijetu obilježen etničkim osvješćivanjem i trvenjem.

Osnovne društveno-gospodarske i političke promjene, nastale u svijetu poslije drugoga svjetskog rata, značajno su utjecale na kretanje etničkih procesa. Uspostavljanje socijalističkog društvenog uređenja u nizu zemalja svijeta, stjecanje (državne) nezavisnosti u više od sto zemalja, koje su dotad bile